

ПРО ПРОБЛЕМУ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БЕЗПЕЧНІЙ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У НОВИХ УМОВАХ

У статті висвітлюється проблема підготовки сучасних фахівців до питань безпеки у нових нормативно-правових умовах. Обґрунтовані необхідність та обов'язковість дисциплін з безпеки життєдіяльності у підготовці майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Проаналізовано стан викладання питань з безпеки у вишах світу, у яких питанням безпечної життєдіяльності приділяється значна увага. Підготовка в означених вишах щодо безпечної життєдіяльності у повсякденні, під час виробничої діяльності, під час надзвичайних ситуацій ведеться поступово. Запропоновані шляхи актуалізації та популяризації дисциплін з безпеки у вищих навчальних закладах України через семінар-тренінг із змагально-тренувальним підходом та багаторівневий практичний тренінг. Доведено ефективність використаних тренінгів. Акцентовано на необхідності зміни підходів до викладання дисциплін з безпеки на інноваційні, інтерактивні, максимально наближені до вимог сучасності та потреб суспільства.

Ключові слова: багаторівневий практичний тренінг, безпека, змагальні тренування, нормативні дисципліни, семінар-тренінг.

Постановка проблеми. Процеси міжнародної інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, включно вищу освіту. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог. Вирішальним у створенні цього простору є узгодженість національних освітніх структур і вивчення подібностей між навчальними предметами. Визначення змістових модулів навчання з кожної дисципліни, узгодження кредитних систем оцінювання досягнень студента повинно стати основою для вирішення ще однієї мети – створення умов для вільного переміщення студентів, викладачів, менеджерів освіти та дослідників на теренах Європи.

Найголовнішими досягненнями законодавчої реформи вищої освіти України, що була започаткована влітку, стали гарантія автономії українських університетів та створення сучасних механізмів забезпечення якості у вищій освіті. Сьогодні вищим навчальним закладам України надано право самостійно вирішувати та формувати навчальні плани з підготовки відповідних фахівців, визначати, які дисципліни для цього використовувати. Слід підкреслити, що найменш двадцять п'ять відсотків від загального обсягу будуть дисципліни на вибір студентів, які запропонують різні кафедри університетів. На цьому тлі постає проблема визначення й обґрунтування у структурі професійної підготовки сучасних фахівців навчальних дисциплін з безпеки («Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До липня 2014 року існував перелік із 16 дисциплін, які вважалися обов'язковими: політологія, соціологія, фізичне виховання, українська мова, історія України, філософія, іноземна мова, безпека життєдіяльності та ін. Із набранням чинності нового закону «Про вищу освіту», Міністерство освіти і науки України не регламентує і, відповідно, не контролює наявність означеного переліку у навчальних планах підготовки фахівців в університетах та інших закладах освіти. Визначення переліку обов'язкових дисциплін повністю покладається на вищі навчальні заклади [3].

Зауважимо, що проблема становлення дисциплін із безпеки були предметом дослідження багатьох науковців. Так, загальні питання дисципліни «Цивільний захист» вивчали О. І. Запорожець, В. О. Михайлюк, Я. О. Серіков, М. І. Стеблюк, С. Т. Сусло тощо; удосконалення та модернізація дисципліни «Безпека життєдіяльності» висвітлено у дослідженнях С. А. Дикань, М. Г. Нечипоренко, С. В. Писаревської, В. А. Смирнова, О. Б. Стельмаховича, Г. М. Тимченко, А. М. Тимченко, З. М. Яремко та інших; зміст і методика навчальної дисципліни з охорони праці вивчали В. В. Березуцький, О. В. Брусенцов, О. В. Дашковська, А. В. Русаловський, О. В. Третяков тощо.

Реорганізація системи освіти в Україні, постійні зміни вимог до навчальних планів та програм різних освітньо-кваліфікаційних рівнів, відсутність узгоджених дій між державними службами, що опікуються питаннями з безпеки, і Міністерством освіти і науки України призводять до руйнування у вищих навчальних закладах блоку дисциплін, що забезпечують вивчення майбутніми фахівцями чинників безпеки у повсякденні («Безпека життєдіяльності»), під час трудової діяльності («Основи

охорони праці» та «Охорона праці в галузі») та надзвичайних ситуацій («Цивільний захист»). Відтак, з 2015-2016 навчального року проблема підготовки майбутніх фахівців до безпеки і безпечної життєдіяльності залежить від уподобань вишу, зацікавленості його керівництва і свідомості студентства.

Метою статті є обґрунтування необхідності та обов'язковості дисциплін з безпеки життєдіяльності у підготовці фахівців у вищих навчальних закладах.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах постійного зростання інтенсивності життєдіяльності людини, впровадження високих технологій та унікального розвитку інформаційного середовища, різко зростає роль суб'єктивного чинника в оптимізації взаємовідносин людини з середовищем існування. Забезпечення безпеки людини і зниження рівня ризику можливі лише при володінні знаннями про закономірності розвитку потенційних небезпек і розумінні заходів, які здатні відвернути небезпеку або знизити ризик до допустимого рівня. Навчальні заклади будь-якого рівня у Європі та Новому Світі приділяють значну увагу питанням безпечної життєдіяльності, особливо екологічному ставленню до навколишнього середовища, збереженню біосферних ресурсів тощо.

Вивчення питань безпечної поведінки людини вдома, на вулиці, у громадських місцях, при роботі за комп'ютером, у мережі Інтернет та ін. починається з дошкільних та шкільних навчальних закладів. Застосовуються інтерактивні ігрові методики, за допомогою яких аспекти безпечної поведінки імплементуються в навчальні дисципліни з урахуванням вікових особливостей дитини.

У вищих навчальних закладах світу вивчення питань безпеки спрямовано на збереження здоров'я та працездатності робітника, охорони праці для конкретної галузі. Ведеться підготовка до правильного поведінки під час надзвичайних ситуацій різного характеру, надання медичної та психологічної допомоги. Крім того, існують певні підрозділи, які відповідають за безпеку у закладі освіти, несуть захисну функцію та функцію пропаганди.

У зарубіжних вишах є різний досвід підготовки студентів до безпеки і безпечної життєдіяльності. Так, Единбургський університет (Шотландія) має факультет здоров'я і безпеки, на якому навчають захисту від нещасних випадків і інцидентів, першій допомозі у різних ситуаціях, вивчають особливості виробничої, пожежної радіаційної безпеки та оцінку ризиків.

Університет Висконсін (США) має у своєму підпорядкуванні цілий Інститут безпеки та гарантій, в якому проходить розгалужена підготовка фахівців питанням безпеки. Вони торкаються стану навколишнього середовища і безпеки, управління ризиками, захисту тварин, біологічної, хімічної, лабораторної, виробничої, радіаційної безпеки, підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях тощо.

У Кембриджському університеті існує Управління охорони здоров'я та безпеки, що опікується обслуговуванням співробітників щодо медичного огляду, техніки безпеки навчальних кафедр університету, пожежної безпеки та служби гігієни праці. Означене управління готує навчальні курси і випускає керівні документи щодо найкращої практики в галузі охорони здоров'я та безпеки. У Пенсільванському державному університеті (США) існує підрозділ, який вивчає екологічне здоров'я та безпеку. У Карлтонському університеті (Канада) питання безпеки розглядаються при вивченні виробничих процесів та професійної діяльності майбутнього фахівця. Убезпеченням життя в університеті займається окрема служба безпеки, яка реагує на розгалужений спектр випадків, що можуть трапитися в університеті: будь-то надзвичайні ситуації різного характеру, персональні скарги на будь-яку небезпеку тощо.

Для усвідомлення студентами понять «здоров'я» та «безпека» їх зміст інтегрований у різні навчальні дисципліни європейських університетів, такі як хімія, машинобудування, архітектура, психологія, управління бізнесом та промислові курси тощо. Є випадки наскрізного підходу до вивчення питань безпеки. Європейські фахівці використовують різні методи від традиційних лекцій, комп'ютерного навчання до активного навчання з використанням матеріалів із реального життя. Натомість, в європейських вузах інтеграція питань з охорони праці походить в основному з технічних університетів, і в меншому ступені в класичних (Віденський університет, Австрія; Університету Саламанки, Іспанія та ін.). Деталізовані та специфічні для окремих галузей питання охорони праці розробляються у співпраці з науково-дослідними інститутами (Центральний інститут охорони праці, Польща) або за підтримки органів з безпеки (наприклад, університет Ліверпуль і лабораторія здоров'я і безпеки, Велика Британія).

Аналіз стану підготовки з питань безпеки у закладах освіти Європи та США засвідчує, що навчання студентів безпечної поведінки у повсякденні, під час виробничої діяльності, під час надзвичайних ситуацій ведеться поступово. Питання безпечної життєдіяльності інтенсивно

висвітлюються в повсякденному навчанні дитини у дитячому садочку, поступово інтегрується в дисципліни загальноосвітньої школи. У вищих навчальних закладах без вивчення питань техніки безпеки не розпочинається жодний курс технічних, технологічних чи будь яких інших дисциплін. Кожний громадянин усвідомлює, що при недотриманні елементарних вимог безпеки, він, по-перше, може бути оштрафований, по-друге – може отримати ушкодження, які будуть несумісними із життям або призвести до інвалідності; по-третє – втрачає можливість страхового захисту тощо. Попри того, що окремої дисципліни, яка б мала назву «Безпека життєдіяльності» чи «Основи охорони праці» у навчальних закладах світу немає, питанням безпеки надається пріоритет.

З 2014 року міжнародним співтовариством ведеться інтенсивна робота щодо включення окремих модулів (дисциплін) щодо безпеки людини у підготовці фахівців різних галузей. Провідні університети України (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»), Європи (Вільнюський технічний університет, Болонський університет, Селфордський університет, Талліннський технічний університет, Білоруський державний технологічний університет, Гродненський Державний університет Я. Купали та ін..) беруть участь у міжнародному проекті «Ceneast» (проект «Tempus») і працюють над включенням до планів підготовки своїх фахівців окремого модуля (дисципліни) «Безпека людини. Природні та техногенні проблеми 21 століття». Означена навчальна дисципліна використовує досягнення та методи фундаментальних і прикладних наук з філософії, біології, фізики, хімії, соціології, психології, екології, економіки, і т.д. і дозволяє випускнику вирішувати професійні завдання за певною спеціальністю з урахуванням ризику виникнення внутрішніх і зовнішніх небезпек, що викликають надзвичайні ситуації та їх негативні наслідки [1].

Незважаючи на актуальність питань безпеки в Україні, необхідності обов'язкового навчання майбутніх фахівців безпечної життєдіяльності в умовах повсякдення, у професійній діяльності, під час надзвичайних ситуацій різного характеру розпорядженням Кабінету Міністрів України скасовується наказ про викладання дисциплін з безпеки [7]. Означений документ суперечить усім наявним нормативно-правовим документам, які існують в Україні щодо проблем безпеки [4; 5; 6], але й ліквідує саму ідею наскрізного навчання протягом усього життя питанням безпечної життєдіяльності. Проте слід підкреслити, що ліквідація наказу про нормативні дисципліни, не означає ліквідацію самих дисциплін [2].

На нашу думку, відповідальність за навчання безпечної життєдіяльності покладається, перш за все, на викладачів означених дисциплін у вищих навчальних закладах: їх зацікавленість, компетентність, готовність до оновлення методичної складової навчальної діяльності студентів та практичної спрямованості цих дисциплін є запорукою ефективності цієї дисципліни у навчально-виховному процесі вишів. Уміння викликати у студентів інтерес до дисципліни, довести її життєву необхідність, використати мотиваційні заходи для покращення сприйняття призведе до того, що навіть в умовах реорганізації, коли ці дисципліни стануть на вибір студента – молодь буде розуміти значення та важливість отриманих під час цих занять умінь та навичок.

Як один із заходів для мотивації студентів до здорового та безпечного способу життя, забезпечення наскрізного навчання питанням безпеки та формування у молоді культури безпечної життєдіяльності в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова був проведений перший Всеукраїнський методичний семінар-тренінг з безпеки життєдіяльності «Єдина країна. Єдина страна» за участю Головного управління державної служби України з надзвичайних ситуацій в Одеській області та дитячої організації юних рятувальників «Школа безпеки». У заході взяли участь 125 студентів (18 команд) з таких вищих навчальних закладів як-то: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Рівненський державний гуманітарний університет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса), Дніпропетровська державна фінансова академія.

Семінар-тренінг був організований та проведений для підготовки та навчання молоді діям у разі виникнення надзвичайних ситуацій; для підвищення рівня знань молоді з питань безпеки життєдіяльності під час ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха; для психологічної готовності студентів до дій у надзвичайних ситуаціях та надання першої медичної допомоги у невідкладних станах.

Порядок роботи семінару-тренінгу передбачав участь команд у змаганнях за такими етапами: «Перша медична допомога при травмах та транспортування постраждалих»; «Рятування та евакуація

при пожежі в житлових будинках»; «Рятувальні роботи на воді»; «Пошуково-рятувальні роботи в природному середовищі»; «Аварійно-рятувальні роботи при обвалах та займаннях споруд»; «Аварійно-рятувальні роботи в зоні хімічного або радіаційного забруднення».

Змагання організовувались з метою формування свідомого та відповідального ставлення до питань особистої та колективної безпеки, залучення молоді до дій у надзвичайних ситуаціях, надання само- та взаємодопомоги. Така мета виконувала роль «пускового механізму» на початку нової діяльності щодо опанування та тренування навичок безпечної життєдіяльності, кожен учасник намагався допомогти один іншому завершити важку роботу, зняти потім напругу. Крім того, для підтримки духу гри і товариського спілкування, змагальні тренування були оснащені яскравою атрибутикою (девизи, емблеми, призи, дипломи, сертифікати та ін.); у змаганні нами підтримувалась гласність і порівнянність результатів, тому весь хід змагань відкрито представлявся учасникам. Кожний бачив і розумів, яка діяльність стоїть за тими чи іншими очками або балами.

Під час змагальних тренувань команди опрацьовували і демонстрували уміння і навички:

– пошуку, деблокування, надання першої медичної допомоги у невідкладних станах (кровотечі, опіки, переломи, реанімаційні заходи) та транспортування постраждалих з використанням найпростіших засобів;

– хімічного захисту (використання засобів індивідуального захисту шкіри та органів дихання);

– пожежно-рятувальних робіт (евакуація під час пожежі, використання вогнегасників та підручних засобів);

– рятування на воді (використання рятувальних засобів, транспортування утопаючого з води);

– діяти в надзвичайних ситуаціях природного характеру (використання туристичного та спеціального рятувального спорядження, сигнали лиха).

Кожен учасник семінару-тренінгу (викладач, як керівник команди, та студенти) отримав сертифікат про те, що він успішно пройшов I Всеукраїнський методичний семінар-тренінг з безпеки життєдіяльності «Єдина країна. Єдина страна» та продемонстрував високий рівень персональної ефективності у груповій та індивідуальній роботі (захист населення під час надзвичайних ситуацій та перша медична допомога у невідкладних станах). Усі кращі команди за високі показники отримали сертифікати, які засвідчують, що вони можуть передати досвід у своїх підрозділах, що дозволяє використовувати накопичений досвід як багаторівневий практичний тренінг.

Багаторівневий практичний тренінг - це особливий розроблений та використаний нами методичний підхід для навчання максимальної кількості студентів щодо формування культури безпечної життєдіяльності. Багаторівневість означеного підходу передбачає використання слухачів як із різним рівнем підготовленості (викладачі, студенти, учні) до викладання питань безпечної життєдіяльності, так і різні рівні розповсюдження отриманих практичних навичок: під час навчального процесу, поза аудиторна робота та у роботі із своїм оточенням. Цей тренінг - пов'язане з життям інтенсивне навчання із практичним відпрацюванням певних умінь та навичок викладачами та студентами у навчальному закладі і за його межами.

Кожен учасник семінару-тренінгу – викладач, керівник команди, студент, який отримав сертифікат, – включені до усіх рівнів запропонованого нами багаторівневого практичного тренінгу. Перший рівень передбачав проведення практичного тренінгу для викладачів безпеки життєдіяльності та цивільного захисту різних вищих навчальних закладів із залученням фахівців за запропонованою темою («Перша медична допомога у невідкладних станах»). Підготовлені викладачі проводили практичний тренінг із запропонованої теми для колег зі своїх вищих навчальних закладів чи його кращих студентів (другий рівень). Під час семінару-тренінгу це включало проходження змагально-тренувальних етапів та додаткових тренінгів з психологічної сталості під час надзвичайних ситуацій, рятувально-пошукових робіт на воді та в умовах природного середовища.

Усі підготовлені викладачі/кращі студенти, згідно відпрацьованої методики, навчають своїх студентів у рамках нормативних дисциплін з цивільної безпеки вже у своїх навчальних закладах (III рівень). Усі навички, отримані під час багаторівневого практичного тренінгу, розповсюджуються підготовленими особами за рамками навчального закладу (найближче оточення) – IV рівень. Таким чином, можна задіяти та охопити велику кількість осіб, яка буде потенційно готова до небезпечних ситуацій у повсякденні та під час особливого періоду.

Для отримання зворотного зв'язку наприкінці I Всеукраїнського методичного семінару-тренінгу «Єдина країна. Єдина страна» зі студентами, як основними замовниками освітніх послуг у вищому навчальному закладі, було проведено анонімне анкетування. На питання «Чи важлива для Вас тема

семинару-тренінгу?», «Чи актуальна та відповідає викликам сьогодення?», «Чи ефективний такий метод роботи студентів для формування практичних навичок з безпечної життєдіяльності?» та «Чи зможете використовувати отримані знання, уміння та навички на практиці?» більше 80% опитаних дали позитивну відповідь.

16,2% студентів зазначили корисними та необхідними усі навички, що опрацьовувались під час проходження змагально-тренувальних етапів. Проте найбільш актуальними та корисними студенти вважають навички з першої медичної допомоги (34,4% опитаних) та навички поведінки під час пожежі у будинках (24,8%). Отже, результати I Всеукраїнського методичного семінару-тренінгу «Єдина країна. Єдина страна» демонструють, що при належній мотивації, зацікавленості та побудові процесу навчально-виховної роботи, студенти будуть із великим бажанням обирати дисципліни із напрямку безпеки життєдіяльності.

Висновки

Вищі навчальні заклади світу лише йдуть до ідеї створення дисциплін, які б об'єктом дослідження мали людину, а не прилади, технології, засоби тощо. Завдяки українським ученим, що опікуються безпекою життєдіяльності, в Європі знають, що питання безпеки доцільно виділяти як окрему складову процесу підготовки фахівців вищої категорії. Зауважимо, що статус нормативності виходить із термінології вищих навчальних закладів України й лише тільки сам заклад освіти має вирішувати про необхідність обов'язкового включення дисциплін з безпеки до планів, за якими навчаються студенти.

Проведення семінару-тренінгу у Всеукраїнських масштабах досить складний й кошторисний захід й кількість його учасників не може охопити всю студентську молодь вишів. При наявності дисциплін, що передбачають вивчення основ безпеки життєдіяльності у різних ракурсах (повсякдення, під час праці, у надзвичайних ситуаціях тощо) у підготовці всіх спеціальностей вищих навчальних закладів, що підпорядковуються Міністерству освіти і науки України, вважаємо недоцільним й несвоечасним виключати їх із навчальних планів підготовки майбутніх фахівців. Необхідно змінити лише підходи до викладання означених дисциплін на інноваційні та інтерактивні, максимально наблизити зміст дисциплін до вимог сучасності та потреб суспільства. Таким чином, найбільш активні ланки населення у вигляді студентської молоді будуть освіченими та підготовленими до небезпек будь-якого походження.

Список використаних джерел:

1. Human safety, natural and technogenic problems in the 21st century, responsible university: NTUU "KPI" with USAL, NTU "KhPI" and SPbSPU – Access: <http://www.ceneast.com/>
2. Запорожець О. І. Звернення. // Пожежна та техногенна безпека. – 2014. – № 12 (15). – С. 37.
3. Квіт С. Потрібні зміни: зміст і завдання освітніх реформ // Українська правда. Видавництво – Вівторок, 27 січня 2015. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/01/27/7056516/>
4. Кодекс цивільного захисту України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. – № 34-35. ст.458. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» – від 9 січня 2014 р., № 11. – Київ. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF>
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» – від 26 червня 2013 р. № 444 – Київ. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування наказу Міністерства освіти і науки, Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Державного комітету з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 21 жовтня 2010 р. № 969/922/216» від 30 травня 2014 р. № 590-р – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/590-2014-%D1%80>

С. П. Гвоздий

О ПРОБЛЕМЕ ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ БЕЗОПАСНОЙ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ

Резюме. В статье освещается проблема подготовки современных специалистов к вопросам безопасности в новых нормативно-правовых условиях. Обоснованы необходимость и обязательность

дисциплин по безопасности жизнедеятельности в подготовке будущих специалистов в высших учебных заведениях. Проанализировано состояние преподавания вопросов по безопасности в вузах мира, в которых вопрос безопасной жизнедеятельности уделяется значительное внимание. Подготовка в указанных вузах по безопасной жизнедеятельности в повседневной жизни, в ходе производственной деятельности, во время чрезвычайных ситуаций ведется постепенно. Предложены пути актуализации и популяризации дисциплин по безопасности в высших учебных заведениях Украины с помощью семинара-тренинга с соревновательно-тренировочным подходом и многоуровневого практического тренинга. Доказана эффективность использованных тренингов. Акцент сделан на необходимости изменения подходов к преподаванию дисциплин по безопасности на инновационные, интерактивные, максимально приближенные к требованиям современности и потребностям общества.

Ключевые слова: безопасность, многоуровневый практический тренинг, нормативные дисциплины, семинар-тренинг, соревновательные тренировки.

S. Gvozdi

THE PROBLEM OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS TO SAFE LIFE AND ACTIVITY UNDER THE NEW CONDITIONS

Summary. *The article highlights the problem of acquirement modern specialists concerning teaching safety issues of new regulatory rights. It is substantiated the necessity of life safety subjects in the training of future professionals in higher education. It was investigated the state of teaching safety issues at universities around the world, where life safety issue has received considerable attention. The training in these universities of life safety in everyday life, during the occupational safety and emergencies, is conducted gradually. There are suggested ways of mainstreaming and the promotion of safety disciplines in higher educational institutions of Ukraine with the help of a training seminar by means of competitively-tiered training and practical training approaches. It is proved the efficiency of these trainings. The Emphasis is done on the necessity to change the approach of teaching safety with innovative, interactive approaches, as close as possible to the demands of up-to-dateness and the needs of society.*

Keywords: *competitive training, multi-level practical training, regulatory discipline, safety, training seminar.*